

ELŐSZÓ

A dolgozat témájának bemutatása, problémafelvetések

Jelen dolgozat fő célja, hogy rávilágítsak a modern self-elméletek bizonyos klinikai pszichiátriai és pszichoanalízis-történeti vonatkozásaira.

Az elmúlt évtizedek csecsemőmegfigyelései, a kötődéselmélet, az analitikus- és a kognitív fejlődéselméletek új eredményei az idegudományok eredményeivel karöltve egy olyan elméleti keretet nyújtanak, melynek mentén a self-fejlődés korai szakaszáról való ismereteink egyre mélyebbé és komplexebbé válnak. A dolgozat során ebben az –interszubjektívitást központba helyező– elméleti keretben elemzem és értelmezem újjá a *Ferenczi-életmű* bizonyos elemeit, illetve a *kreativitás-elméletek* egyes aspektusait. A két, látszólag távolinak tűnő téma – a Ferenczi írások és kreativitás-elméletek – közti kapcsolatot az interszubjektív self, jelentés-, és valóságsszerveződés, a dialektikus recepcióelmélet, valamint a korai interszubjektív kapcsolatok jellegzetessége közti hasonlóság adja.

Dolgozatom három nagy egységből áll. Az első részben, a *bevezetőben*, rövid kitekintési adok – a teljesség igénye nélkül – a self-fejlődés kutatások új eredményeiről, különös tekintettel a reprezentációk alakulására. Ezt a részt a későbbi fejezetek bázisának számom, azokat a szakakat emelve ki a self-fejlődés hatalmas irodalmából, melyek a későbbi fejezetek számára elengedhetetlen fontossággal bírnak.

A második részben, az *első fejezetben* a kreativitás egyes korai, preverbális kapcsolati aspektusait elemzem. A fejezet során Winnicott és Stern elméletére építve, az alkotó, és befogadó folyamatoknak egy speciális területét, az interszubjektív valóságteremtő mozzanatait emelem ki. A fejezetben továbbá egy, Magyarországban nem közismert művészet-pszichoterápiás technikát, az úgynevezett 'anya-gyermek rajzok' használatát is bemutatom. Így, ebben a fejezetben bemutatásra kerül egy pszichotikus betegekkel végzett "anya-gyermek" projektív rajzvizsgálat is, a korai interszubjektív interakciókra és a nonverbális pszichoterápiás munkára helyezve a hangsúlyt.

A dolgozat második fejezetében Ferenczi kései írásaival foglalkozom.

A modern self-elméletek klinikai pszichiátriai és pszichoanalízis-

történeti vonatkozásai

című

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Lénárd Kata

Ebben a fejezetben a kései Ferenczi írások implicit csecsemőképtet kutatom, különösen hangsúlyozva a kölcsönösség és a trauma-koncepció hasonlóságait Ferenczi írásai és a legújabb self-elméletek, valamint gyermekbántalmazás-irodalom között. Ferenczi kései munkássága széleskörű elemzésének a *Klinikai naplón* és a kései tanulmányokon túl ki kellene térnie a 'Fragments and Notes', valamint a levelezések elemzésére is. Jelen dolgozat azonban nem tűzhet ki céljait a kései Ferenczi munkásság egészének elemzését, így kifejezetten csak a *Klinikai napló* és a kései tanulmányok egy-egy speciális aspektusával foglalkozik. Ez a fejezet, amely inkább elemző, rekonstruktív jellegű, Ferenczi gondolatait a kortárs fejlődéselméletek eredményeivel veti össze. Ennek a két, eltérő absztrakciós szinten megfogalmazott elméletnek az összevetése számos problémát felvet. Tudjuk, hogy Ferenczi nem végzett gyermekvizsgálatokat, elméletei a felnőtt páciensekkel való terápias munka során születtek. Így az empiria fontosságát hangsúlyozó kísérleti kognitív csecsemővizsgálatok, a csecsemőmegfigyelés, valamint a kötődéselmélet egyik legfőbb kritikái észrevétele a klinikai rekonstrukciókkal terhelt, retrospektív, patomorfikus pszichoanalitikus fejlődéslektannal szemben a kizárólag felnőtt, súlyos személyiségzavarban szenvedő páciensekkel foglalkozó Ferenczi esetén is releváns. Éppen ezért szükséges leszögezni, hogy – habár nagymértékben támaszkodom a kísérleti adatokon nyugvó kognitív fejlődéslektani eredményekre –, a dolgozat egy más irányba elmozdulva, nem empirikus, hanem problémafelvető, elemző jellegű. Azt elemzem, hogy az egészen más metodológiai alapokon nyugvó, más kontextusban megfogalmazott két elmélet; a kísérleti adatokon nyugvó kortárs fejlődéselméletek, valamint a – megszületése idején eretneknek, de ma már korszerűnek tartott, és reneszánszát élő – inkább esszéisztikus, Ferenczi munkásság a különbözőségek ellenére milyen hasonlóságokat mutat. Ezek a hasonlóságok arra is rávilágítanak, hogy Ferenczi gondolatai szellemi örökséget jeleníthetnek a korai kapcsolatok hangsúlyozó elméleteknek, valamint arra is, hogy egyes elgondolásai előképekül szolgálhatnak a későbbi pszichoanalitikus elmélet és technika számára.

A dolgozat időnként a filozófia határmezsgyéjén jár. Ennek egy része – mint például a nyelvzavar hermeneutikai elemzése, illetve a recepcióesztétikai fejtegetések – önként vállalt kalandorzsák a filozófia területére. Más esetben azonban önkéntelenül belefutottam olyan kérdésekbe és problémákba, amelyek a korai kapcsolatok és self-fejlődés elméletén alapulva filozófiai kérdéseket vetnek fel. Bár ezen kérdések bővebb kifejtése, illetve akárcsak részletes felvázolása meghaladja a dolgozat kereteit, a dolgozat írása közben mégis folyamatosan foglalkoztatnak ezek a kérdések, így ezek ott lebegnek a dolgozat soraiban. Ilyen kérdés például az, hogy létezik-e esszéisztikus én, vajon mi a csecsemő egzisztenciális pozíciója? Thomas Nagel kortárs filozófus felvetését

továbbszöve: "Vajon milyen lehet denevértnek lenni?". Csibra Gergelyvel (2000) együtt kérdezhettük, hogy "Vajon milyen lehet csecsemőnek lenni?" Mi a konstruionizmus és az interszubjektívitás összefüggése, s mindez hogyan kapcsolható a korai selfszerveződési folyamatokhoz? A filozófia absztrakciós szintjén megfogalmazott kérdések átirhatók-e a korai kapcsolatok nyelvezetére? Az interszubjektívitás filozófiai aspektusai relevánsak-e a korai self-fejlődési folyamatok számára? A hatalmi és függőségi viszonyok, az uralmi struktúrák hogyan épülnek be a tárgy-, és self-reprezentációkba, és mennyire teszik ezáltal kiszolgáltatottá a csecsemőt? Mi a kiszolgáltatottság és a kompetencia viszonya: hol vannak a 'kompetens csecsemő' kompetencia határai? Vajon a filozófia szintjén megfogalmazható kérdések tetten érhetőek-e a korai kapcsolatok szintjén? Így például az elidegenedés tetten érhető-e a korai kapcsolati torzulások, hanemis élmények mentén szerveződő self-formálódás során?

BEVEZETÉS

I. A kompetens csecsemő-II. A reprezentált interakció

Az elmúlt évtizedek csecsemőmegfigyelései, illetve kutatásai mentén születő új fejlődéslektani paradigma alapjaiban változtatta meg a selfszerveződésről, a reprezentációk kialakulásáról, az interszubjektív kapcsolati szervezőfőfőjeletről kialakult elképzeléseket (Stern, 1985, 1995, 1998; Ende, 1981; Sroufe, 1990; Demos, 1993; Beebe és Lachmann, 1994; Fonagy, 1998, 2001; Target, 1998 és mások). Ennek mentén a kognitív fejlődéslektani elméletek, az analitikus elméletek, a kötődéselmélet és a csecsemőmegfigyelések eredményei olyan tágas elméleti keretet és teret nyújtanak, amelyben számos fogalom – mint például a trauma – újratelmezésre kerül, illetve új fogalomnak és jelentések fogalmazódnak meg. Ennek tükrében lehetővé válik szemtanúi számos gondolkodó elméletének újratelmezésének, mint láthatjuk azt Mahler, Winnicott, Bálint, Ferenczi és a Budapesti Iskola esetében (lásd többek közt: Lyons-Ruth, 1991; Gergely, 1993; Tényi, 1997; Hámori és Péley, 1999.).

A fejlődéslektani kutatások során a figyelem a *kapcsolatban rejlő szervező erőre* irányult. E szerint az interakció során, a „másikkal való együttléti minőségének” tapasztalatán alapulnak és szerveződnek a self-, és tárgy-reprezentációk. Mára már – többek közt – Stern, Demos, Ende, Beebe, Lachmann, Schore, Sroufe, Fonagy, Target, Sander elmélete alapján a selfszerveződés és az affektus-szerveződés, az interszubjektívitás és kötődés, valamint az ezek mentén alakuló reprezentációk és mentalizációs kapacitás a pszichológiai gondolkodás központi jává kerülnek

(Fonagy és misai, 1998). A self interszubjektív eredete ma már a legtöbb fejlődéskutató által elfogadott elképzelés. Elméletiek szerint, az interakciók mentén kölcsönösen szerveződő, jelentéselivé váló és regulálódó affektusok a reprezentációk alapjait határozzák meg.

Tehát az interszubjektívitás problémája eltérő hangsúlyokkal, és számtalan viatott ponttal, –mint például a veleszületettség szemben a későbbi kialakulás vitájával– számos mai self-kutató gondolatában megjelenik. A viatott pontok és eltérő megközelítések, eltérő kontextusok ellenére, ma már az interszubjektívitás mint új paradigma értelmezhető a pszichológia egyéb ágai és a dialógicitást hangsúlyozó filozófia mellett a fejlődéslélektan számára is. Az interszubjektívítást a self-fejlődés elméleti számára is relevánsnak tartó kutatók többsége a filozófia és a pszichológia egyes szellemi áramlataiban, a nyelvelméletben, a nyelvfilozófiában és az egyes irodalomtudományi elméletekben jelölik meg a szellemi előzményeket; többek közt Habermasra, Wallonra, Vigotszkijra, G. H. Meadre, Bahytynra, Lacaurra, Buberre hivatkozza.

Az interszubjektívitás óriási irodalmának akárcsak vázlatos kifejtése is meghaladná jelen dolgozat kereteit, ezért az értékezés ezen részben csupán címszavakban utalok az interszubjektívítás fejlődéslélektani vonatkozásainak lehetséges kiterjedési irányaira. Többek közt Stern, Stolorow, Sroufe, Emde, Beebe, Lachman, Atwood, Jessica Benjamin, Trevarthen, Lyons-Ruth, Fonagy, Target, Gergely, Brunner, Tomasello azok a szerzők, akikre dolgozatomban hivatkozom, s akik a self-fejlődés szempontjából központi jelentőségűnek tartják az interszubjektívítást. Gondolataikban az interszubjektívitás a *selfszerveződéssel*, az *élmények megoszthatóságával*, a *korai kötődéssel*, a *jelentésadási folyamatokkal*, az *intencionálitással*, a *tudatok összekapcsolhatóságával*, a *reprezentációk szerveződéssel*, a *nyelvhez való kapcsolataival*, valamint a *hatalmi, függőségi viszonyoknak, uralmi struktúráknak a személyi kiszolgáltatottia tevő szerepével* kapcsolatban kerül elemzésre. Értékezésemben nagymértékben építkezek ezekre az elméleti megközelítésekre.

I. A KREATIVITÁS NÉHÁNY SELF-PSZICHOLÓGIAI

VONZATA

A fejezet első felében a *korai interszubjektív interakciók és a kreatívitás* kapcsolatai vizsgálatom. Ennek során az alkotói-befogadói folyamat és a kreatívítás hatalmas területének egy *speciális aspektusát*, az *interszubjektív valóságteremtő* mozzanatot elemzem, két szerző, D. Winnicott és D. Stern munkái alapján. Így a kreatívítást, az alkotói-, és befogadói folyamatokat a *korai kapcsolatok, a selfszerveződés és jelentés-szerveződés* területén vizsgálom.

I/1. A destruktív pozitív, 'épitő' aspektusai

Winnicott gondolatai a kreatívítástól az átmeneti tárgyak és jelenségek, a külső-belső valóság tere, az illuzió, a mágiikus omnipotencia és kontroll szempontjából igen eltérjedtek. Ugyanakkor az *agresszió és destruktívitás teremtő aspektusai* és azoknak az interszubjektív valóság megszületésében játszott szerepe kevésbé ismert. A fejezet első részében éppen ezért a destruktív konstruktív, épitő aspektusait elemzem, és kapcsolom az interszubjektív valóság megteremtésének elméletéhez.

Winnicott (1999, 2000) szerint az agresszió nem a velünk született destruktív ösztön megjelenítője, és nem is csupán a külső frusztrációra adott válasz, hanem egy speciális funkcióval bíró entitás. Winnicott értelmezésében az agresszió funkciója nem 'csupán' a self védelmének szolgálata, hanem az *interszubjektív valóság megszületésének* elengedhetetlen feltétele. Ezáltal Winnicott elmélete előre vetíti számos, a kurrens interszubjektív fejlődésléleletek által vallott elgondolást.

A fejezet ezen részében azt elemzem, hogy hogyan játszódik le az a folyamat, amelynek révén a gyermek megtapasztalhatja *saját destruktívitásának* kreatív, teremtő aspektusait. Két, valamelyest eltérő, különböző életkorban lezajló folyamatot vizsgálok, az egyiket mint *preódiális*, a másikat mint *ódiális*, sőt, mint *serdülő* temarkát elemzem. Ahhoz, hogy gyermeki destruktívítás kiegészülhessen a konstruktív aspektussal, és ne váljon szervezeten mágiikus rombolássá, a kontrollálatlan félelemtől vezérelve ne váljon autoriter zsarnoksággá, az elég jó anya, illetve a *serdülőkorban* – a híres winnicotti szófordulatot kissé átalakítva– az 'elég jó apa', az 'elég jó autoritás' jelenlétére van szükség.

I/2. A korai interszubjektív interakciók a projektív rajzvizsgálat

tükrében. Az anya-gyermek rajzteszt.

A korai interszubjektív interakciók és a kreatívitás kapcsolata

A fejezet második felében az interszubjektívítást hangsúlyozó self-elméletek szempontjából elemzem az alkotás, és befogadás folyamatait. Továbbá ebben a fejezetben a korai interszubjektív interakciókat a projektív rajzvizsgálat fényében értelmezem, és bemutatok egy – a klinikumban alig ismert– művészepszichoterápiás eszközt, az *anya-gyermek rajztesztet*.

A csecsemő –mindennapi– alkotásához való viszonyának elemzéséhez Stern (1985, 1995, 1998), Bollas (1987), Rose (1980, 1996) és Stolow (1994) gondolatait hívom segítségül. Azt elemzem, hogy a self interszubjektív kapcsolatok mentén történő alakulása, szerveződése és formálódása –a sterna elméletre utalva– *felbukkanása* milyen értékes analógiát mutat egyes –a hagyományos pszichoanalitikus esztétika keretén belül nehezen megmagyarázható– nonreprerzentatív, absztrakt művészei irányzatokkal. Továbbá azt is vizsgálom, hogy a folyamatosan, egész életünk során aktív preverbális self-érzetek, valamint a vitalitás-affektusok (Stern, 1985, 1995) milyen szerepet játszanak az alkotás és a műbefogadás folyamatában.

A kurrens fejlődéselméletek, kreativitás elméletek, a kortárs absztrakt művészetek, az esztétikai megközelítés és a pszichoterápiás újítások egyik lehetséges integrációs pontja véleményem szerint a tartalom-forma dichotómia meghaladása. A recepcióelmélet és az esztétika területén már feloldott forma-tartalom ellentét meghaladása mára már a fejlődéslélektan, a művészetpszichológia és –leginkább a nonverbális– pszichoterápia világába is beszűrődött. A 'mi a tárgy', 'mi a tartalom' kérdés helyett a pszichoterápia és a művészetpszichológia számára is maga a *megformálódás, a keletkezés, a valamivé válás mikéjé, a keletkezés formája* vált centrális kérdéssé. Ez az újfajta megközelítés egyaránt hozzájárul a pszichoanalitikus esztétika és a pszichoterápia területén lezajló radikális újításokhoz. Az esztétikai forma ebben a megközelítésben már nem a tudattalan veszélyes tartalmait elrejtő és magába foglaló hordtök, ahogyan azt Freud meghatározta, és a terápias cél sem csupán a látnis, elfojtott tudattalan tartalom tudatosítása és interpretációja. A pszichoanalitikus terápia-elmélet mai állása szerint a nonverbális elemeket is magába foglaló, érzelmi hangolódásra, affektív illeszkedésre, interszubjektív kapcsolódásra, az úgynevezett „implicit kapcsolati tudásra” (Stern, 1998) épülő terápias munka központi jelentőségű.

Ez az elképzelés szorosan kapcsolódik az új fejlődéslélektani paradigma által megjelölt self-konceptióhoz, különösen Daniel Stern (1985, 1995) self-fejlődés elméletéhez. Stern elméletében a self nem csupán bizonyos tartalmakkal bíró rendszer, hanem struktúra-fogalom is egyben: az élmények szervezésének módja (Karterud, 1995).

A sterna elméletben központi jelentőséggel bíró vitalitás-affektusok és a felbukkanó self-érzet a kreatív alkotó és a befogadó folyamatokhoz is kapcsolódnak, hiszen azokban a helyzetekben aktívulódnak amikor valami újat tanulunk, teremtünk akár aktív cselekvés, akár befogadás formájában. Úgy is fogalmazhatunk, hogy minden alkotás a felbukkanó self-érzet újból és újból felbukkanásán alapul.

Szemben a tradicionális fáziselmélettel, Stern szerint a később formálódó self-érzetekkel együtt a felbukkanó self-érzet is folyamatosan funkcionál és alakul. A self-érzeteknek egész életünkön keresztül való folyamatos funkcionálásában rejlik hatalmas ereje, potenciálja és sérülékenysége is:

Folyamatos alakulásuk az interszubjektív kapcsolatok, az alkotó teremtés és befogadás tükrében történik. Ez az elméleti megközelítés számos, a pszichoterápia szempontjából releváns kérdést is érint: Egyrészt külön kiemelt hangsúlyt helyez a preverbális self-érzeteket megmozgató nonverbális művészet-pszichoterápiákra, másrészt az érzelmi hangolódásra, illeszkedésre, implicit kapcsolati tudásra épülő, alapvetően non-interpretatív verbális terápias eljárásokra.

A befogadásról:

Az alkotáshoz hasonlóan a befogadás aktusáról való elgondolkodásaink is jelentős változásokon mentek át az utóbbi néhány évtizedben mind a pszichológia, mind az esztétika oldaláról. Self-elméleti szempontból a műbefogadás során, a művel való találkozás preverbális self-érzeteinket, kereszt-móddalisan szerveződött élményeinket, vitalitás-affektusainkat, 'implicit kapcsolati élményeinket' mozgati meg. Részben ezeken a korai, prereflektív, nem tudatos élményeken és folyamatokon keresztül kerülünk kapcsolatba egy-egy alkotással, így 'illeszkedünk', 'hangolódunk' össze egy-egy képpel, szoborral, épülettel, szöveggel, dallammal, performance-szal, installációval. Ezekben a folyamatokon keresztül a művel való folyamatos kapcsolat, illeszkedés –ha tejszik: dialógus–, valamint az illeszkedés mentén születtő *dialógikus jelentésadás* révén válik a *mi befogadása egyben teremtsé, alkotásá* is. Ahogy egy mű jelentése sem eleve adott, úgy a befogadás sem passzív, hanem sokkal inkább aktív, konstruktív, alkotó folyamat. A hermeneutikai recepcióesztétika –nagyterékben Schleiermacherre, Diltheyre, Heideggerre és Gadamerre támaszkodva– a jelentés történetiségét, kontextualitását, a „mindig másképpen való” produktív megértést, a megértés menti „horizont összeolvadást” hangsúlyozza (Eagleton, 2000; Zoltai, 1997; Jaus, 1999). Ez a fajta recepcióelmélet az *értelmezésként és jelentésadás dialógikus és interszubjektív* jellegét hangsúlyozza, az *alkotó-alkotás-befogadó* hármas kapcsolatán keresztül, ahol valójában kölcsönös jelentésteremtés történik. Ez a fajta megközelítés a torzítás többféle 'vesztélyétől' is megvédi az alkotást és bennünket, magunkat is – egyrészt, mint alkotó, másrészt, mint befogadó. A kölcsönösségi aspektust hangsúlyozva hozzásegít ahhoz, hogy megszabaduljunk egyrészt az alkotás eleve adott, autoriter, önkényes értelmezésének és jelentésének hatalmától, másrészt attól a csábítástól, hogy bármit 'belelássunk', 'beololvassunk' az adott alkotásba.

1/2.a. Pszichotikus betegek 'anya-gyermek rajza'

A fejezet befejező részében az eddig felvázolt elméletek fényében egy projektív rajztechnikát, az 'anya-gyermek rajzok' (Dewdney, 1970) használatát mutatom be pszichotikus páciensekkel való munka során. Előrevettem, hogy az anya-gyermek rajzokat nem csupán, és nem elsősorban

diagnosztikai módszerek tekintem, hanem inkább egy művészet-pszichoterápiás elemnek, a kapcsolatteremtés és a valóságkonstrukciós eszközöknek.

Véleményem szerint az anya-gyermek 'rajzelei' olyan „kölcsingerként” értelmezhető, mely megmozgatja és objektivizálja a szimbiotikus deficiencit, az én-határokat, a hangolódás, az affektív illeszkedés, az attachment és az interszubjektívitás problémáit, a szignifikáns másikkal, például az anyával való kapcsolat torzulásait.

Éppen ezért fontos mind diagnosztikus, mind terápiás szempontból, hogy a pszichotikus páciensek hogyan reagálnak egy olyan instrukcióra, hogy „rajzoljon anyát és gyermeket” – valamint az is nagy jelentőségű, hogy rajzuk mennyiben reflektál kapcsolati viszonyaikra, illetve az aktuális terápiás kapcsolatot interszubjektívításra.

Az interszubjektívítást hangsúlyozó új fejlődéslelektani paradigma modellje alapján a pszichózis a biológiai sérülékenység talaján kibomló torzult kapcsolati minikkal, szélsőséges kapcsolati hullámzásokkal, hamis mentalizációs reprezentációkkal, torz self érzetekkel és blokkolt vitalis affektusokkal hozható összefüggésbe (Stern, idézi Bódog és mtsai, 2000; Tényi, 2000). Így a pszichózisok korszerű pszichoterápiája az interperszonális, korrekatív, reparatív fogalommal által ragadható meg (Greenspan, 1998; Volkman, 1994).

Pszichotikus állapotban az egyéni elvárásjűk a szavak előtti tapasztalatok, a preverbtális self-érzetek és vitalis affektusok szélsőségesen torz formái. Ugyanakkor a "reparatív anyaságra" (Greenspan, 1998) épülő interszubjektív, –részben– nonverbtális pszichoterápiás munka a perverbtális, keresztmódúisan szerveződött élményeket és vitalis-affektusokat mozgítja meg, és így –részben– korrigálhatókká válnak a korai sérült preverbtális self-érzetek torzulásai. Ez a reparatív, self-korrekatív terápiás munka egy olyan, a vitalis-affektusokra és a hangolódásra fókuszáló kapcsolatot jelent, amely által esély van arra, hogy a mag self-érzet és a szubjektív self-érzet hiányai, csúszásai korrigálhatókká váljanak. Ezen a ponton kapcsolódik a fent említett elméleti keretbe az anya-gyermek rajzvizsgálat, mely lényegében az anya és gyermek kapcsolat vizuális megjelenítése, és nonverbtális jellegű fogva ezeket a korai hiányokat és torzulásokat mozdítja meg, kelti életre, és hozza be a pszichoterápiás térbe.

Úgy gondolom, hogy az anya-gyermek kapcsolat képi megjelenítésének általam hangsúlyozott interszubjektív szempontú elemzése illeszkedik a szkizofréniával kapcsolatos projektív kutatások ívéhez, és az elméletek jelenlegi irányához, mégpedig annyiban, hogy inkább a kapcsolati aspektust hangsúlyozza.

A fejezet során hangsúlyozom, hogy a rajzokat nem csupán diagnosztikai eszköznek tekintem, hanem a kapcsolatteremtés eszközeinek is. Így – bár a rajzokat természetesen a klasszikus rajzvizsgálati módszerekkel is lehet(ne) értelmezni – úgy gondolom, hogy a rajzok bizonyos szempontból „túl vannak az interpretáción”, s nem csupán látnas megfigjendő tartalmat keresek bennük, hanem magát a formálódást, az alkotást, a keletkezés momentumait. Így ezeket a rajzokat sokkal inkább az interszubjektív valóság lenyomatának, és –mivel egy terápiás kapcsolatban és közegben születtek – az adott terápiás kapcsolat 'valóság –darabjának' tekinthejük. Így a kifejezéspatológia esztétikai és medicindális irányát nem feltétlenül versengő, hanem alternatív irányzatoknak tekintem. Ehhez hasonlóan, habár az anya-gyermek rajzokat inkább a hermeneutikai recepcióesztétika tükrében szemlélem, természetesen elfogadom a klasszikus rajzelemzés és szimbolika használhatóságát is. Ugyanakkor egy konkrét rajz kapcsán a klasszikus rajzelemzés 'jól bevált', 'biztos' szimbólumainak kifejezett kerességelése és 'erőtlenítés' véleményem szerint inkább a befogadó –jelen esetben a terapeuta– rajz befogadással szembeni védekezéseként, ellenállásaként, hátriaszként és értelmező hatalmával való visszavetítésként értelmezhető.

Hermeneutikai olvasatban azonban az alkotó-alkotás-befogadó, jelen esetben a páciens–anya-gyermek rajz –terapeuta hármasából indulhatunk ki. Ebben a megközelítésben a jelentésadás interszubjektív és valóságépítő mivolta emelkedik ki. A recepcióesztétika klasszikus szövegértelmezésétől kissé eltérően az értelmealkotás dialógikus jellegét jelen esetben az alkotó, az alkotás és a befogadó egyidejű jelenléte, és folyamatos kapcsolatban levése biztosítja. Az anya-gyermek rajzok elemzése ebben a keretben közös jelentések létrehozását és ezáltal az interszubjektív valóságépítés mozzanatait jelentik.

A pszichodinamika megértése mellett az anya-gyermek rajzok a megértés dialógikus-teremtő jellegét erősítik. Témájuknál és nonverbtális jellegükénél fogva a korai kapcsolati viszonyokat mozgathatják meg, és a dialógikus jelentésadás révén –a korai anya-gyermek kapcsolat során megvalósuló– közös jelentésadási folyamatok reparációját segíthetik elő, hozzájárulva a „reparatív anyaság” megszületéséhez.

II. A kései Ferenczi-írások és az interszubjektivitás-elméletek néhány vonatkozása

A dolgozat második fejezetének célja lehetséges találkozási pontokat találni a Ferenczi kései írásainak alapgondolatai és a kortárs fejlődéselméletek egyes tézisei között.

Ferenczi kései írásainak általam olyan kulcsfogalomnak értékelt fogalmait elemzem – mint a „nyelvzavar”, „bölcse csecsemő”, „progresszív menekülés”, „Orpha”, a „mimikri”, „keratóna” és a „medúza” metafora, a „szárazdajka-ügy”, és a „katonadolog”, amelyek véleményem szerint leképezik Ferenczi gondolatainak lényegét és a kurrens interszubjektivitást hangsúlyozó fejlődéselméletek számára is relevánsak lehetnek. Kitérek ezenkívül továbbá a *Klinikai napló* ügynevezett fő témáinak – a traumának, a fragmentációnak, a kölcsönös analízisnek – az elemzésére is. Külön hangsúlyt helyezek a nyelvzavar koncepció lehetséges értelmezéseire; a lafordíthatóság, átíráthatóság, idegenség-megoszthatóság, közös jelentések mentén szerveződő valóságok konstruálásának értelmében.

Mindenekelőtt előre bocsátom, hogy nehéz és bizonyos tudományelméleti problémákat is felvető vállalkozás Ferenczi poétikai, szimbolikus természetű nyelvén megfogalmazott gondolatokat összevetni egy kísérleti adatokon nyugvó tudomány – a kísérleti csecsemőmegfigyelés és a köüddélemélet- eredményeivel. Ferenczi nyelvezte, mely „a természettudományos, a hermeneutikai és a narratív nyelv sajátos keveredése” (Hárs, 2000, 5.) és az empirikus tudomány nyelvezte igen eltérő, ezenkívül ellentétes irányokból és absztrakciós szinteket is jelöl meg. Mindezt nehezíti az a tény is, hogy Ferenczi bizonyos kései írásai –különösen a Napló és a „Törökdékek és jegyzetek”- erősen fragmentáltak, sokak által ön-analízisnek, vagy éppen Freudnak írt üzenetnek (Hoffer, 2002) tartott szubjektív szövegek, személyes utalásokkal, időnkénti belső ellentmondásokkal. Ezeknek a fragmentumoknak egy része zseniális újdonságokat jelent és az utókorától igazolást nyert. Más részük azonban –mint például a kölcsönös analízis- nem igazolódott be, és kívül esik a jelenleg elfogadott pszichoanalízis és fejlődéslelektan területén.

II/1. A kiszolgáltatott csecsemő – a bifázisos trauma koncepció

A fejezet első részében azt elemzem, hogy az interszubjektív self-elméletek szerint már nem elege passzív és kiszolgáltatott lénynek tartott csecsemő a hatalmi-, és függőségi viszonyokon keresztül hogyan válhat mégis kiszolgáltatottá, esetleg alávertté.

A 'kompetens csecsemő' aktív, reagáló és kezdeményezőnek írja le a modern tudományos kutatás. Kiszolgáltatottsága véleményem szerint Ferenczinak a nyelvzavarral kapcsolatos elgondolásai és az interszubjektív fejlődéselméletek alapján a traumatizáció a "nem elég jó" szülő értelmező, definiáló önkényén és hatalmán keresztül a szülő belső világának és belső folyamatainak való kiszolgáltatottságot jelenti. Hiszen a gyermek aktivítása és kezdeményezése nem légtűs tétben, hanem az adott anya belső világának és viselkedésének függvényében, annak relációjában valódnak ki, és kettejük kapcsolata így szolgálja az – adott környezet függvényében adaptív – védekezések és szerveződési folyamatok létrejöttét.

Ferenczi nyomán "dupla sokként" "bifázisos traumatizációt" (Vida, 1996) jellemezhető az a folyamat, amelynek során a szülői visszahívást a szülő tagadása s így a *valóság ártása* követi. Ferenczi szavaival: "... megköveteljük a gyermektől fiziológiai és pszichológiai tapasztalatainak *negigálását*", (Ferenczi, 2000[1928], 120. – kiemelés tőlem, L. K.) – valamint "A traumátikus egyedüllet, az apa *tiltása és tiltó szándéka*, és hogy az anya *stílusának és valójának kettős magái* teszi leginkább traumátikusává, azaz lelket hasítóvá a *támadást*" (Ferenczi, 1996[1932], 198. – kiemelés tőlem, L. K.).

Ferenczi bifázisos trauma koncepciója és zseniális megfigyása a traumatizáló "mellatlan, nem megértő, szeszélyes, tapintatlan sőt kegyetlen bánásmóddal" (Ferenczi, 1982[1930], 403.) kapcsolatban utat nyitott az érzelmi bánásmóddal, az érzelmi elhanyagolás és a korai anya-gyermek kapcsolat hangolódási zavarainak *traumakénti* való konceptualizálásához ("empathic failure" – Rachmann, 1997, 238.).

II/1.a. „Bölcse csecsemő”- „Kompetens csecsemő”

Ferenczi kései írásából tudjuk, – és ez a gondolat a modern traumaelméletek fragmentáció és diszociáció elméletével összecseng- hogy a trauma következtében az én kettős, érzelmiileg embriónálissá, intellektuálisan koráretté válik. A koravén, irrális elvárásoknak megfeleltető, látszólag érett gyermeknek – a bölcse csecsemők- bölcssége a traumához való autoplasztikus alkalmazkodás, mimikri, védekezés eredménye.

A kései Ferenczi írások és a csecsemőkutatások eredményei közti érdekes hasonlóság az, hogy a gyermek a *rendből* halad a *káosz* felé, egy integrált állapotból a dezintegráció irányába, hasadások, csúszások, traumák, nyelvzavar és meg nem értések mentén. A csecsemőkutatások nyomán születő fejlődéselméletek szerint a kompetens csecsemő a világot viális affektusai révén globálisan, amodális tapasztalatok mentén, annak teljességében tapasztalja. Ferenczi erről így ír: "... a gyermeki

személyiség érinkezés a világegyetemmel – és ezzel együtt az érzékenysége sokkal nagyobb mint a már kikristályosodott felnőtté (...) ebben a korai állapotban már az egész személyiség rezonál a környezetre...” (Ferenczi, 1996[1932], 100). A *nudis cecum* és a *kompetens cecum* képe kerül itt egy pillanatra fedsbe: „Kapcsolódás a »tudós csecsemők« megjelenítő különös álmoképekhez (...) a 'Wise-Baby' bámulata méltó ösztönével mindazt, ami szétullott és őrlt, befogadja ugyan mint valami rétorszakolt dolgot, de saját személyét kezdettől elkülöníti az abnormálisól.” (uo., 101.), „a gyermek az egyetlen értelmes lény az őrlt világban” (uo., 178.). Ez a teljesség a trauma és a félreértés, a valóság egészlegességének átrása által bomlik meg. A trauma: félrevezetőds: „Mindzen zavarodottság ösképe: nem tudni hányadán állunk egy személy vagy egy helyzet megbízhatóságát illetően. Ilyenkor »megítvesztettek vagyunk«...” (uo., 74.).

II/2. Katonadolog – (mi) a katona dolga – trauma mint értelmezés

A dolgozat következő oldalain a szülői hatalomnak való kiszolgáltatottság folyamatait a „*katonadolog*” terminus Ferenczi-féle értelmeben elemzem.

Közmondott, hogy Ferenczi nem magyarul írta kései műveinek nagy részét, így a *Klinikai naplót* sem. Mégis, a „*katonadolog*” terminust a német szövegben is magyarul használja, és a későbbi fordítások is az eredeti magyar kifejezést alkalmazzák, kiegészítve azt a lábjegyzetben annak fordításával és magyarázatával.

Érdekes kérdéseket vet fel a tény, hogy a többnyelvű családban felnőtt Ferenczi a német szöveg írása közben bizonyos kifejezéseket magyarul használ. Feltehetjük a kérdést, vajon van-e, és ha igen, akkor mi ezeknek a szavaknak a többjelentése számára?

Ferenczi a „*katonadolog*” terminust a „bizafizis trauma-konceptióhoz” és a traumának „morális sokként” való értelmezéséhez kapcsolja. Eszerint a traumatizáló mozzanat a szülői *tagadás* és *értelmező önkény*. Így, a gyermek tapasztalatainak, belső élményeinek – esetleges fájdalmainak – katonadologként való értelmezése is válhat traumatizáló aknussá. „A szülők elfojtásterápiát alkalmaznak... »semmisség az egész« ... »nem történt semmi« ... »ne gondoldj rá többet«... »katonadolog«” (Ferenczi, 1996[1932], 53.). „...megfélemlítés, rétorszakolt idegen akarata” (uo., 46.). Véleményem szerint ez a gondolat nagyban összecseng az interszubjektív self-elméletek azon tézisével, mely szerint a korai anya-gyermek interakciók során a *jelentésr kapó belső tartalmak*, a *közösen konstruálódó jelentések* azok, amelyek alapvetően meghatározzák a self szerkezetét. A „nem elég jó szülő” értelmező önkényének való kiszolgáltatottság következtében olyan kép

alakulhat ki a valóságrol, melynek nincs köze a *gyermek valós belső élményeinek*. Vagy csak *torzult* val azokra. Ez a folyamat összefügg a torzult self-reprezentációs struktúrák, a „hamis self” (Winnicott) és a „meglopott self” (Schibye) kialakulásával, a devians szülői tiltózási, és a valóságtorzító védekezési mechanizmusokon keresztül (Stern, 1995; Target, 1998; Fonagy, 1997; Gergely és Watson, 1998). Ebben a preventális és – részben nonverbalis eszközű – folyamatban a „korai kapcsolat stílusa” (Pollas, 1987), a vitális affektusokon keresztül az idői, térbeli ritmus stb. (Stern, 1985), továbbá az anya hangja, teste, gesztusai, stílusa, valójában az *anya nyelve* is, amely az interszubjektív kapcsolatokon keresztül a gyermek *anyanyelvének* részévé válik.

Ezt a folyamatot a dolgozatban Stern (1985, 1995), Gergely (1993, 1995), Fonagy (1997) Target (1998), Borsiad (1998) elméletével összefüggésben részletesen tárgyalom, és kapcsolom össze Ferenczi gondolataival.

Bizonyos esetekben a nem megfelelő anyai hangulódás, illetve egy speciális devians szülői tiltózási(Gergely-Watson) esetén a gyermek „érzelmileg megfosztatik”, azon érzései és állapotai, amelyek az ő számára valóságosak, de az anya által valami miatt nem elérhetőek – esetleg túlságosan fenyegetőek vagy ijesztőek, esetleg olyan érzések vagy állapotok, amelyek ellen *katonaként* védekezni vagy harcolni kell –, nem válnak a megosztható közös valóság részévé; a gyermek pedig megfosztatik saját legitim belső érzéseitől.

II/2.a. „Hoppái”

A fejlődéslélektani kutatások, az evolúciós pszichológia eredményei alapján ma már egyértelmű, hogy a „kompetens csecsemő” veleszületetten képes érzelmerkifejezésre és belső állapotainak viselkedéses megjelenítésére. Az anyai közvetítés segítségével jelentést kapó, és így valóságává váló belső tartalmak¹ gondolatot az érzelmi tiltózás és érzelmi hangulódás (Stern, 1985) reprezentációéptíró funkciójának (Gergely, 1996) keretében értelmezem, és kapcsolom össze a jelentésadási folyamat értelmező aspektusával.

A következőkben mindent a „*katonadolog*” és a „*hoppái*” segítségével elemzem. Vegyünk egy példát: a gyermek elcsik. Vajon mi a szülő reakciója ebben az esetben? Ha csak annyit mond „*katonadolog*”, akkor „...elfojtásterápiát alkalmaznak: »semmisség az egész«, »nem történt semmi«, »ne gondoldj rá többet«, »*katonadolog*«” (Ferenczi, 1996[1932], 53.) idézhetjük Ferenczi újra. Ha azonban a szülő a gyermek esetét követően például azt mondja: „Hoppái!” (lásd részletesen Gergely, 1994), akkor leutánozza a gyermek viselkedésének amodális ingerminizációját, és a gyermek *belső állapotait* egy másik modalitásban visszatükrözi. Jelen esetben, a „hoppái” kifejezés

¹ Hangsúlyozom, hogy a „*katonadolog*” terminust az annulláló, a gyermeki érzéseket nem saját jogán vevő, azokat elhárító viszonyulásmód szimbólumként használom, így természetesen nem szükseges hogy maga a „*katonadolog*” szó elhangozzék az általam elemzett folyamat során.

dinamikus-akusztikus minitázata leképezi a gyermek mozgásának – egyensúlyvesztés-földet érés – belső élményének dinamikus minitázatait (Gergely, 1994). A valódi illeszkedés és hangolódás nem a manifeszt viselkedés, hanem a belső állapotok megszűnésének szintjén történik. Az anya ezáltal jelzi a gyermeknek, hogy érti, megosztja annak belső állapotát, és segíti azokat monitorozni, kontrollálni és módosítani (Stern, 1985).

Nem egyszerűen utánzás történik, – nem ül fenékre az anya maga is a gyermekkel –, hanem a gyermek belső állapotának megszűrése, érzelmi tükrözése, és reprezentációs újratársa megy végbe (Gergely, 1994). Ezek mentén lesz képes a gyermek felismerni, azonosítani, jelentéssel feltölteni és kontrollálni saját belső élményeit. Éppen ezért fontos, hogy ebben a folyamatban az anya hogyan értelmezi a gyermek belső állapotát, és hogyan értelmezi magában a gyermek által kellet saját belső állapotait. Döntő fontosságú, hogy vajon a gyermek belső állapotai – és az anya saját állapotai – biztonságosak, vagy éppen féltelmesek-e az anya saját tudata számára. Az anya érzékeltensége, védekezése, nem megfelelő hangolódása mögött az is meghúzódhat, hogy túlságosan fenyegetőnek minősíti a gyermek –egyszersmind azonban a saját– belső állapotát is, olyannak, amit annálhíni vagy ami ellen *katonaként* harcolni, védekezni kell. Meggöngyölít, hogy az anya számára a gyermek belső állapotai, vagy az anya saját – a gyermek belső állapotai által kellet, megpendített – belső állapotai túlságosan fenyegetőek. Ilyenkor lehetséges, hogy az anya úgy védekezik ezen belső állapotok felismerése és megélése ellen, hogy ezeket "katonadologként" értelmezi. Habár az anya saját szemszögéből ezzel a védekezéssel egyidejűleg a gyermeket is védi, valójában azonban éppen így módon fosztja ki/meg magát és a gyermeket is, és járul hozzá a torzult self-reprezentációs struktúrák kialakulásához.

Ugyanakkor, természetesen, ha az érzelmenhangolódás, a belső állapotok megszűrése megtörténik, a "katonadolog" szó használata – például a "hoppá" után – az érzellem regulációs folyamatokat is szolgálhatja.

II/2.b. Medusa-mimikri

Ferenczi a *Klinikai naplójában* többféle értelemben használja a "medúza" szót. Egyrészt, mint "jelly fish-é" (Ferenczi, 1932, [1996], 72.), vagyis mint a tengerben élő állatot, másrészt, mint a görög mitológia egyik szereplőjét. Habár a medúza, mint tengerben állat elemzése is rendkívüli érdekességgel kecsegtet, különösen a világot teljességében tapasztaló, "... félig oldott állapotú... " (Ferenczi, 1932, [1996], 100.) gyermeki személyiség tekintetében, jelen dolgozatban inkább a görög mitológiai Medusára helyezem a hangsúlyt.

Ennek megfelelően a 'medúza-megfordít' a gyermeknek a hatalmasabb felhőtnek való kiszolgáltatottságával, a védekezéséppén alkalmazott 'mimikri-reakcióval', az ezáltal kialakuló 'maszkkal', és a tükrözéssel hozom kapcsolatba. Ebben a keretben a medúza az a gyermek, aki "a bestiális támadónak [a felhőtnek], tükröt tartva" (Ferenczi, 1932, [1996], 184.), autoplaztikus alkalmazkodás által, a környezetet mimikrizálva védekezik.

A *Klinikai naplóból* azt olvashatjuk ki, hogy a csúf, 'nézhetetlen' Medusa a támadó felhőtnek tükröt tartó gyermek. Medusa csúfsága tehát eredetileg nem sajátja, hanem a környezet visszantükrözése által születtek. "A grimaszoló gyermek elcsúfítja magát, de csak azért, hogy a másiknak megmutassa, hogy az hogy néz ki" (Ferenczi, 1932, [1996], 74.). Ezt továbbgondolva megkockázatom, hogy a támadó környezet, a "bestiális szülő" ezért nem képes Medusára, a gyermekre tekinteni; *Az önmagával való szembesülés, saját iszonyatossága miatt*, csakúgy mint a Fonagy által elemzett védekezési mechanizmusok esetén; a szülő a saját belső állapotaitól riad meg gyermeke –és saját– belső állapotainak hátrása révén. Sőt, tudjuk, hogy a mitológia szerint Perseus magával vite a levágott maszkosított Medusa-fejet, ami ezután iszonyatos csúfsága révén védelmetlenné, miniegy pajzsául szolgált –csakúgy, ahogy állandóan és erőődik a szülői hátrás és önvédelem azáltal, hogy a szülő állandó élőpajzsaként használja, és örökre magához köti a gyermeket.

Minderről a gyermek a *mimikri reakció* révén; a környezethez való alkalmazkodás, vagyis annak visszantükrözése által viszi véghez. Összefoglalóan; Véleményem szerint a mimikri révén születő felismerés, nézhetetlen Medusa-gyermek ebben a keretben egy védekezéséppén kifejelesztett 'helyesítés támadás' által születtek; A féltelmes Medusa olyan mint a rózsatörvis; támadással védekezik. A 'helyesítés támadás' az anya-gyermek kapcsolat egy speciális területe; mely szerint a felszínen úgy tűnik, mintha a Medusa támadna, holott ő az, aki védekezik. Az eredeti 'bestiális támadó' a traumatizáló szülő. Ennek eredményeképpen 'az én részeinek elhalása' és ezzel párhuzamosan a másik vonásának karkakarisztikus visszantükrözése által *idegen, hamis maszk* keletkezik. A beszéd inmentől kezdve pedig nem más, mint a "trauma elbeszélése".

II/3. „Orpha”- „Szárzadajka”- „Teratóma”

Ferenczi gondolatai "a trauma által *elmirre szállított* idek"-ról (Ferenczi, 1932, [1996], 42, kiemelés tőlem, L.K.), "örökdékre" (Ferenczi, 1932, [1996], 39.) való széteséstől kötődésmieléti keretben is értelmezhetőek. Ebben a keretben a gyermeki bánalmazásoknak leginkább a pszichológus észszerűsödése, a dezorganizált figyelmi és viselkedési stratégiára, a disszociatív traumameghívó-kezelési módra, a trauma-átvitelre, a mentalizációs deficietre és a

diszociatív személyiségzavarokra való hatást elemzem. Ferenczi elméletéhez hasonlóan a traumatizációt a kötődésselmelet is a korai anya-gyermek kapcsolat keretében, mint *korai kapcsolati traumatizáció* fogalmazza meg. A trauma általi 'fragmentumokra való szételés' folyamata a kötődésselmelet keretében mint *patológias énszerveződési folyamat, összeegyeztelhetetlen, diszociált self-reprezentációk*, winnicotti keretben pedig mint *a self részévé váló védekezési mintázatok, hamis self-strukturálódás ragadható meg*.

A dolgozat következő oldalain a Ferenczi által leírt egyik trauma-törédeket, az "anyaszertű, ápoló" fragmentumot, az "Orphát" a "szárazdajka-üggyel" és a kölcsönös analízissel összefüggésben elemezem, és kapcsolom össze azt a kötődésselmelet és a winnicotti elmélet fenti említett eredményeivel.

II/3.a. Az "Orpha" eredete és értelmezése

Az "Orpha" azaz, az "anyaszertű ápoló" (Ferenczi, 1982, 451.) személyiségész, az amely egyrészt 'mentvén a menthető', gondját viseli a többi személyiségésznek, másrészt az interperszonális kapcsolatokban bölcs csecsemőként megérezve a körülötte levők tudatalan szükségletei gondját viseli az eredetileg őt gondozni hivatott személyeknek. A bölcs csecsemőt az "Orpha" teszi képessé arra, hogy az anya saját hiányaitól, tudatalan szükségleteitől származó, tudatalanul rászorított mlkődésekre reagáljon, azoknak megfeleljen. A tudós csecsemők intellektuális érettsége tehát az "Orpha" 'hozománya', a trauma bekövetkezte *utáni védekezés*. Elképzélesem szerint az, ami a bölcs csecsemőt gyógyítóvá teszi *külső kapcsolataiban*, az ugyanaz, mint ami *m belső* fragmentumként az életet biztosítja a többi fragmentum számára. Ami *interperszonálisan* a bölcs csecsemő sorsa, az *intraperszonálisan* az "Orpháé".

Az "Orpha" születésének folyamata véleményem szerint a traumáktívelel kötődésselmeleti keretében is értelmezhető. Ehhez a dezorganizált kötődésű gyermeknek kötődési viselkedéséről és diszociatív traumakéntény- feldolgozási módjáról való elméleteket hívom segítségül (lásd többek közt: Liotti, 19923; Fonagy, 1999; Target, 1998). Ebben a keretben a trauma által születtő fragmentumok mint inkohereus, fragmentált, izolált self-reprezentációk kapnak jelentést. Ferenczi zsenális újszerűsége ezzel kapcsolatba az, hogy a –korabeli klasszikus, ösztönötekvéseket hangsúlyozó analitikus elképzeléssel szemben– ezeket a fragmentumokat nem valamiféle veleszületett ösztön leképeződéseinek –tehát nem intrapszichés termékeknek– tartja, hanem valódi kapcsolat mentén alakuló fragmentumoknak. Ferenczi elképzelését a reprezentációk mai nyelvére emelve azt mondhatjuk, hogy interaktív kapcsolati tapasztalatok alapján szerveződő mentális reprezentációkról van szó.

Transzgenerációs aspektusból szemlélve azt mondhatjuk, hogy az "Orpha" felfogható mint a szülői traumákra adott intergenerációs válasz. Az "Orpha" születése így a gyermek traumatizáltságához kapcsolódik, amely traumatizáltság egyrészt a szülő bántalmazó viselkedésének, másrészt az adott kötődési rendszer sajátossága révén a szülő traumatizált/retraumatizált voltának következménye. Az "Orpha" így *véleményem szerint* – hasonlóan Main(1990) elméletében kifejtett folyamathoz, mely szerint bizonyos kötődési típusok a szülői traumákra adott válaszként alakulnak – *a szülői traumákra és retraumatizáltságra adott másodgenerációs válasz*.

A bántalmazó bántásmód következtében előálló hasadási Ferenczi "nárcisztikus önhasadásnak" (Ferenczi, 1931, [1982], 423.) nevezi. Ez az a folyamat, melynek során a „fenyegető veszély nyomására énünknek egy darabja, mint önmegfigyelő és magán segíteni akaró instancia . . . lehasad" (Ferenczi, 1931, [1980], 424.). Judith Dupont ezt a „*átgykapcsolat nárcisztikus kapcsolati alakulásaként*" (Dupont, 2001, 17.) elemzi. Az "Orpha" és a bölcs csecsemő alakulásának folyamataiban ezt a gondolatot továbbgördítve véleményem szerint elmondható, hogy a traumázáló, – *alapvetően külső, interperszonális* – kapcsolat során születik egy belső intraperszonális fragmentum, és általa létrejön a nárcisztikus kapcsolat. Ez a korai, valódi interperszonális kapcsolat sajátossága révén kialakuló belső fragmentum későbbiekben a kapcsolatokban mint bölcs csecsemő jelenik meg. Az interperszonális kapcsolat révén születő "Orpha" mint belső fragmentum „*védőangyala*" a többi self-résznek, de ugyanakkor mint bölcs csecsemő külső kapcsolataiban a bántalmazó anya „*pszichiatereként*" funkcionál. *A kapcsolati magány így váltik belső izolációvá*.

II/3.b. "a borzalmak legborzalmasabbika"(Ferenczi, 1932,[1996],47.):

"Szárazdajka-ügy" és „katonadológ"

Ferenczi szerint: "A borzalmak legborzalmasabbika az, amikor az *apai fenyegetés az anyától való elhagyatottsággal párosul*" (Ferenczi, 1932 [1996], 47.). Ferenczi ezt "infantilis traumának" (1932, [1932], 44.) nevezi. Véleményem szerint az „*apai fenyegetés*" és az „*anyától való elhagyatottságot*", a megtörtént fizikai-érzelmi bántalmazást, elhanyagolást és ennek „képmutató lelagadását" pontosan kifejezi a *Klinikai naplóban* magyarul használt *katonadológ* és *szárazdajka* kifejezés. Túl egyszerű lenne azonban a szárazdajka-ügyet mint anyai, a katonadológot pedig mint apai traumatizációt értelmezni. Bármelyik megtörténhet bármely fél részről, hiszen mind a

'szárazdajkaság', mind a 'katonadolog' traumatizáló mozzanata a bánásmód milyenségében rejlik. Sőt, az is lehetséges, hogy egy szülő teszteli meg a fenyegetés, a bánáalmazás, az elhagyatottság és a valóság letagadásának rettenetét.

„Szárazdajka-ügy”

A *Klinikai naplókban* az eredeti német szövegben a "katonadolog" szó mellett még találhatunk néhány magyarul használt kifejezést. Ilyen magyarul használt kifejezés a "fejére esett" "szárazdajka", a "malmozni", a "szegény tatár". Nagyon érdekes, hogy Ferenczi mindhárom utóbbi kifejezést – a szárazdajkát, a malmozni és a szegény tatárt is – magyarul és zárójelben, *mindenféle magyarázat nélkül* használja. Olybá tűnhet ezáltal az olvasónak, hogy Ferenczi saját magának írja ezeket, mint olyan megjegyzéseket, amelyek által "félszavakból" is érti, – és értjük mi, olvasók is – magát, magunkat. Ezekben a "félszavas" kifejezésekben sűrűsödik össze az adott naplórészlet lényege, mondhatni ez az esszenciája.

Emnek megfelelően a "szárazdajka" kifejezést, mint az "infantilis trauma" 'sűrűmennyét' értelmezem.

A *Klinikai naplók*ból nem derül ki pontosan mi is ez a bizonyos "szárazdajka-ügy." A január 19-ei naplórészletben is csak zárójelben találkozunk vele, pontosan így: "R. N. álma. Egy korábbi bejegyz. dr. Gy., *lőtyvedt mellé* (kiemelés tőlem, L.K.) R. N. *szájába erőlteti* (kiemelés tőlem, L.K.). *'Ez nem az, amire szívesen van; túl nagy, úres – nincs benne tej'* (kiemelés tőlem, L.K.)... Az analitikus asszociációi valóban egy kora gyermekkori epizód irányába haladnak (*szárazdajka-ügy egy éves korban*) (kiemelés tőlem, L.K.) (Ferenczi, 1932, [1996], 43.).

A szárazdajkát a szoptatószejtejjel ellentétbe állítva olyan dajkára szoktuk érteni, aki nem szoptatja a csecsemőt. Véleményem szerint felvehetjük, hogy a Ferenczi által kijelölt kontextusban a szárazdajkaság inkább az *elhangyogolással, megfosztással, nem kielégítő, nem elég jó* szülői bánásmóddal hozható kapcsolatba. A dajkasághoz kapcsolódó gyermekkortörténeti kutatások (Badinter, Lloyd deMause) is ezt az aspektust igazolják.

Ferenczi újszerűsége az "infantilis traumáról" a "szárazdajka-ügy" kapcsán is kiviláglik. Véleményem szerint nem csupán arról – a már jól ismert tényről – van szó, hogy Ferenczi visszatért az elsődleges csábításméltélethez, hanem annak két további irányba való kibontásáról. Ezekben a gondolatokon keresztül ugyanis Ferenczi a *korai, preödipális, az elsődleges gondozóhoz – az anyához – fűződő, valódi és kapcsolati* traumatizáció folyamatait fogalmazza meg. Egy helyen szó szerint "csecsemőkori trauma" (Ferenczi, 1932, [1996], 104) néven illeti ezt a jelenséget. „Felvetődik továbbá a kérdés, hogy vajon az őstrauma nem mindannyiszor az anyával való ősi

kapcsolatban (kiemelés tőlem, L.K.) keresendő-e, és hogy a valamivel későbbi, már az apa megjelenésével bonyolított korszak traumáinak lehetett volna ilyen hatása, ha nincs meg az *őseredet* *traumatikus anya-gyermek sebhely* (kiemelés tőlem, L.K.)" (Ferenczi, 1932, [1996], 102.). Véleményem szerint a – magyarul használt – *katonadolog*, valamint a – szintén magyarul használt – *szárazdajka* kifejezés erre a nagyon korai traumatizációra utal.

III.3.c. „Teratóma”

A bánáalmazó környezetre való reakcióként a személyiség egy része mintegy 'leflagy', és *változatlanul formában rögzül*. Ferenczi „teratómának” nevezi a személyiség ezen lehasadt részét. A teratóma egy orvosi kifejezés, az *Orvosi szótár* szerint „a kialakulás helyén normális körülmények között elő nem forduló szövetekből (kiemelés tőlem, L.K.) (haj, fog, stb.) álló vegyes daganat (fejlődési rendellenesség) (kiemelés tőlem, L.K.)” (Bencsán, 1993, 486.). Ez esetben egy „metsz biológiai és pszichológiai izomorfiázust” (Vida, 2000, 5.) alkalmaz Ferenczi, hangsúlyozva a trauma elvárolhatatlan, megváltoztathatatlan, *fejlődésianlag rögzült*, szinte belső struktúrává való hatását, „őseredeti traumatikus anya-gyermek sebhely” (Ferenczi, 1932, [1996], 102.) jellegét. Az „anyaszertű, apoló” – a környezethez alkalmazkodva védekező – „Orphával” szemben a teratóma nem változik, szinte páncéllá mervevedve rögzül. A teratóma a hamis self egy újabb aspektusára mutat rá: a *fejlődésileg oda nem tartozó, idegen rész*ek beépülésére. A teratóma a kurrens fejlődéslelektan szempontjából olyan idegen és hamis self-reprezentációknak fogható fel, melyek nem a gyermek valós élményeiből épülnek, hanem torzult tiltkötési folyamaton keresztül az anyától származó, idegen reprezentációk internalizálásából.

A *teratóma-elvet* a – Ferenczi gondolatait többekközt az introjékciónak fogalmának kiszélesítése révén továbbgondoló – Ábrahám Miklós és Török Mária szerzőpáros által bevezetett pszichés *zárvány*, kriptá, enkapszuláció fogalmainban fedezhetjük fel újra. Véleményem szerint a teratóma-elv megfélel a *zárvány-topográfia* elvének. A teratóma az ő irásukban mint „a tagadott vagy kizárt valóság *topográfija* (kiemelés tőlem, L.K.), a tiók *metapszichológija* (kiemelés tőlem, L.K.)” (Ábrahám és Török, 1998, 124.) jelenik meg: „Egy elviselhetetlen [traumatikus, L.K.] valóságmozgás... a léleknek egy elhárított tartományába történő elszigetelése... az 'inkorporáció', vagy 'megőrző elfojtás' révén.” (Ábrahám és Török, 1998, 126.). A traumatikus élmény kapcsolata zárul, s mint *idegen, betokozódott* rész a *psziché struktúrájának része* lesz, *topográfiját írja át*, mintegy „kiegészítő topográfává”, (Ábrahám és mtsa, 1998, 142.) *zárvány-topográfivá* alakul. Ezáltal élethetelen, érzéketlen és jelentésszerűtlen megfosztott, vagyis „demetatorizált” és „antiszemanikált” (Ábrahám és mtsa, 1998, 129.) létre kárhoztatuk. Az Ábrahám-Török házaspár a trauma-elvét a

trauma intergenerációs jellegének egy sajátos aspektusával: a 'transzgenerációs fantom', és a 'többszörös személyiség' fogalmával gazdagították.

„Kétgyermek-analízis”

Ferenczi a *Klinikai napló*-ban egyetlen egy helyen, március 13-án „kétgyermek-analízisnek” nevezi a kölcsönös analízist. Véleményem szerint a „kétgyermek-analízis” szervesen kapcsolódik a „szárazdajka-ügyhöz” – és az „Orphához” is. *Ami a szárazdajka elmulasztja, az „Orpha” kénytelen pótolni.* A szárazdajka okozta hiány és elhagyatottság megszűli magában a gyermekben az anyaszert, ápoló „Orphát”, vagyis a szárazdajka okozta traumalizáltság az „Orpha” intelligenciájának eredete.

A kölcsönös, kétgyermek-analízisben az „Orphák” 'aktíválódnak', kapcsolatba lépnek egymással, ők kezdik el gyógyítani egymást. A két gyermek két bölcs csecsemő, két bölcs „Orphával”, akik kapcsolatuk során rébördredek gyermekkori traumáik mélységeire. A *Klinikai napló* tanúsága szerint ez a 'két gyermek' R. N. és Ferenczi. „A kölcsönös analízis bizonyos fizisában mindkét fél felad minden kényszert, minden tekintélyt; két egyformán riadt gyermek (kiemelés tölem, L.K.) benyomását kellik, akik kicserelik tapasztalataikat, és azonos sorstak következtében (kiemelés tölem, L.K.) tökéletesen megérik egymást; ösztönösen igyekeznek egymást megvíváztatni (kiemelés tölem, L.K.). Minthogy tudatában vannak sorsközösségüknek, a másik fél teljesen ártalmatlannak tűnik (vagyis nem bánatalmazónak) L.K., kiemelés tölem), olyannak, akire az ember nyugodtan rábízhatja magát” (Ferenczi, 1932, [1996], 79). Ez az „azonos sorst” a bölcs csecsemők sorsa, amelyben az „Orphák” *mindkét fél számára* tanácsokat adnak.

A kölcsönös analízisben a „tudattalanok párbeszédére . . . és a tudattalan rezdülések cseréjére kerül sor” (Ferenczi, 1932, [1996], 103.). A 'tudattalanok párbeszéde' a korai kapcsolatok reprezentációs nyelvére emelve mára már mint az interszubjektív dialógus mentén szerveződő 'kétszemélyes tudattalan' kap jelentést. Ez a Ferenczi által a '30-as években pszichoterapiás alapokról kiindulva megfogalmazott *párbeszéd, és kölcsönösség* az, ami mint dialógicitás és interszubjektivitás a filozófiában többek közt Husserl, Habermas, Levinas, Buber, Merleau-Ponty, Nabert (Temgelyi, 1998) az irodalomelméletben mint dialógicitás Balthusyn gondolatában is megjelenik. És ez a Ferenczi által megszenvedett, a korabeli analitikus közösség által kiagradott, és őrtült gondolatnak nyilvánított kölcsönösség az, amit az utóbbi évtizedek fejlődéselméletana és terápia újításai már mint *interszubjektív paradigmát*, a konstruktivistia elméletek mint 'dialógikus ent' emlegének. És ez az, ami által a legenda szerint Ferenczi nemcsak 'élte a pszichoanalízist', de bele is halt.

II/4. A „nyelvezavar” koncepció további lehetséges értelmezései a kurrens interszubjektív fejlődéselméletek tükrében

Az 1932-ben, Freud ábrái tanácsa ellenére Wiesbadenben elmondott *Nyelvezavar a felnőtt és a gyermek között. A gyengédség és a szenvedély nyelve* c. tanulmány manapság az egyik leggyakrabban idézett pszichoanalitikus tanulmány. Az iránta való érdeklődés egyrészt a gyermekbántalmazás, a szexuális bántalmazás, illetve általában a traumák –nem utolsósorban a transzgenerációs traumák– iránti megnőtt érdeklődésnek, másrészt a Budapesti Iskola, és különösen Ferenczi iránti megnőtt érdeklődésnek köszönhető. A nyelvzavar koncepció a *Klinikai napló*-val és Ferenczi egyéb kései írásaival –*A relaxáció elve és a neokatarzis, a Felnöttek gyermekanalízise, A család alkalmazkodása a gyermekhez, A trauma a pszichoanalízisben*– című írásokkal együtt a modern trauma-elmélet egyik alapkonceptiójává vált. Ferenczi részben ezzel az írással tért vissza explicit módon a Freud által egyszer már visszavont, vagy legalábbis ambivalensen kezelt elsődleges csábításelemlethez, s egyben a terápiaámban elszenvedett retraumalizáció veszélyére is felhívta a figyelmet.

A nyelvzavar tanulmány szerint a gyermek egyengédség iránti vágyát a felnőtt félreérti, félreértelmezi, és a felnőtt szexuális vágyának megfelelően a szenvedély nyelven válaszol rá. A gyermek, szinte transzállapotha kerülve a felnőtt hatalmának aláveti magát, támadójával azonosul, introjektálja annak bűntudatát és sajátjaktént átéli a szégyent, magába építi az idegen self-reprezentációkat.

Dolgozatomban a nyelvzavar koncepciót nem kizárólag a szexuális bántalmazással kapcsolom össze, hanem tágabb keretbe ágyazva olyan elméletként értelmezem, mint amely a trauma modelljeit szolgálja, s a korai kapcsolati traumalizáció, az érzelmi bántalmazás alapját képezi. Ez az előző fejezetekben már ismertett modell, melyet 'dupla sokként', 'bífizisos traumaturizációként' értelmezhetünk. A folyamat során a konkrét szülői visszaélést a szülő tagadása, a szülőnek értelmező hatalmával való visszaélése és így a valóság átírása követi. A modell így relevánsnak tekinthető az érzelmi hangulódást, tükrözést, illetve a jelentésszerveződést központi tényezőnek tartó kurrens fejlődéselméletek, valamint a transzgenerációs trauma-árvitel szempontjából.

A nyelvzavart alapvetően egy olyan – fokozatosan belsővé váló – *kapcsolati zavarnak* tekintem, mely jellemezhető mind a preventív, mind a verbális világot. *Ennek mentén a nyelvzavart a különböző kapcsolódási módok és reprezentációs ábrítások során történő torzításoként értelmezem,*

mely a valóságól való elidegenedéshez kapcsolható. Ebben a keretben a nyelvzavart – egyrészt mint a preverbtális, másrészt mint a preverbtális és szimbolikus közti, harmadrészt mint a verbtális világ – különböző reprezentációs szintjei közti átadások során bekövetkező csúszásként és torzításként fogadjuk fel. Stern (1985, 1995, 1998) elméletét segítségül hívva ragadhatjuk meg pontosabban ezeket a folyamatokat.

Emnek megfelelően, amennyiben elfogadjuk a nyelvzavar preverbtális előfordulásának lehetőségét, akkor feltehetjük, hogy az elidegenedés és a valóság átírásának folyamatai nemcsak a verbtálishoz kötődnek, hanem részben preverbtális jellegűek, és az anya közvetítésével végbemenő különböző tükrözési és reprezentációs újratrások folyamatokhoz kapcsolódnak. Ezeket keresztül véleményem szerint *a nyelvzavar a jelentésszerveződés* korai folyamataihoz kapcsolódik, a jelentésszerveződés korai kapcsolati gyökere, valamint a kora csecsemőkori reprezentációs eredete alapján.

A nyelvzavar, mint a preverbtális kapcsolati világ sajátossága, a selfszerveződési, self-regulációs, reprezentációépítő folyamatokon keresztül jut érvényre, pontosan azáltal, ahogy az ezeket a folyamatokat mint kapcsolati sajátosság meg- és átírja.

Eképpen tehát a nyelvzavart a korai kapcsolati zavarok keretében értelmezem, és az érzelmehangolódás, érzelem-reguláció és az ezekhez kapcsolódó reprezentációs újratrások zavarainak mentén elemzem. Ezek a korai folyamatok az anya közvetítésével, –ha tesszük az ő fordítása által, hermeneutikai fordulattal élve „megterő teremtese” révén valósulnak meg. Ha van, akkor a nyelvzavar ekkor még interperszonális, anya és gyermek közötti. Ugyanakkor éppen pontosan ezeken a folyamatokon keresztül szerveződik a self, és általuk, mintegy a selfszerveződés részeként válhat belsővé a nyelvzavar. Immentől kezdve tehát már „*belül van a nyelvzavar*”, „*belül van a zűrzavar*”. Az *interperszonális nyelvzavar intraperszonálisává válik*. A nyelvzavart már belülről viselő gyermeknek nem találják a hangot saját magukkal, magukhoz, nem hogy felszavakból nem, de saját belső és testi jeleiből sem érik magukat. Idegenek és fenyegetettek saját otthonukban, jobban mondván nincsen otthonuk, mert az ami annak vélnék, egy nem hiteles, nem kölcsönösségen alapuló kapcsolati számrazik. Olyan el/és fel nem ismert, vagy félreismert belső világban élnek, mely az elhagyott dialógusokon és találkozásokon, elidegenedett – vagyis nem sajátként átélt, hanem tévesen értelmezett és hamisan tükrözött – belső tapasztalatokon alapul. A következőkben ezt a gondolatot két aspektusból bontom tovább és kötöm össze Stern elméletének egyes aspektusával, valamint a Gergely és Watson által leírt 'érzelmi hangolódás, mint reprezentációs újratrások' elmélet bizonyos elemeivel.

II/4.a. Nyelvzavar és mentalizáció

A következő részben azt elemzem hogy miképp alakulhat ki a bölcs csecsemőkben az a képesség, vagy hajlam, hogy az anya tudattalan igényeit megérzezzék, válaszoljanak rájuk, és ezeknek a tudattalan anyai szükségleteknek megfelelően működjenek. Azt szeretném megvilágítani, hogy ezeknek a gyermeknek az anya 'gondozójává válása' az egyetlen esélyük arra, hogy az anya odafigyelését, és ezen keresztül saját létjogosultságukat kivívják. Ez az a kép, amelyet az anya felkínál a kapcsolódásra, és ez az a megemelő-reprezentáció, melyet ezáltal a gyermek feltehetően önmagától az anya tudatában. Így olyan érzések és viselkedések váltódnak ki a gyermekben, amelyek az anyai szükségleteket szolgálják, és amelyek összhangban lesznek az anya szubjektív észlelésével. Ennek megfelelően az anyában is ez a megemelő-kép fog megemelődni gyermekétől. Ezek alapján feltehető annak a lehetőség, hogy *a gyermeki hamis self az anyai tudattalan igények mentén alakul*. Ezek a folyamatok a projektív identifikáció és hamis self kialakulásának folyamatahoz kapcsolhatóak. Minderzi mentalizációs keretben kívánom elemezni.

A következőkben ezekkel a felvetésekkel kapcsolatban három egymással összefüggő kérdésre keresem a választ: *Egyrésztől* arra, hogy hogyan válhat a bölcs csecsemők anyjuk 'örökös' *pszichiaterevé?* *Másodszor* arra, hogy az anya belső állapotaira való nagyfokú érzékenység mellett hogyan lehetséges, hogy ezek a gyermekek *saját belső állapotaira kevésbé érzékenyek?* *Harmadrészt* pedig mindehhez szorosan kapcsolódóan arra, hogy mi is az a 'kötőanyag' amely – Ferenczi szavaival – 'a gyermek *élete végéig tartó megkötéséi*', örökös gondozónővé való válását lehetővé teszi, vagyis az agresszorral való azonosuláson túl, mi az a gyermekben levő belső szükséglet ami őt, – a bölcs csecsemő-pszichiatert – anyjához köti?

Tudjuk, hogy Ferenczi betegei, akikkel kapcsolatban a traumáról és a nyelvzavarról szóló elmélete megszületett, súlyos személyiségzavartban szenvedő, 'mely regresszióban levő' betegek voltak. Az a dinamika, amelyet Ferenczi az 1930-as években metaforikus nyelven leírt, a kísérleti csecsemőmegfigyelések és a kötődésselmelet keretében ma más terminológiával és más absztrakciós szinten ugyan, de megragadhatók. Ezeknek az új megfigyeléseknek és elméleteknek a segítségével a fentebb felvetett kérdésekre a *rossz bándsmód, a kötődési zavarok, a borderline személyiségzavar, valamint az ezekhez kapcsolódó mentalizációs deficit* egymással összefüggő dinamikájának elemzéséből kaphatjuk meg a választ.

Az anya szorongása, nem hiteles tükrözése, valamint saját reflektív funkciójának deficitjei miatt a gyermek nem talál lelkiállapotának megfelelő képet az anyja tudatában, (Fomagy, 1998). Így a dezorganizált kötődés során szerveződő selfprezentációban egyrészt elvész, vagy csökken annak lehetősége, hogy a gyermek elsődleges belső állapotai hiteles szimbolikus másodlagos

reprezentációt nyertnek, másrészt az anyai idegen részek mint a self központi magja kerülnek reprezentálásra. Így a saját belső élmények kaotikusnak, megnevezhetetlenek, idegenek-, az affektusok regulálatlanok maradnak. A self törékenysége és instabilitása a másodlagos reprezentációk deficienciából származik, s ez az instabilitás löki ezeket a gyermekeket egy olyan kapcsolatra az anyával, amelynek során esély van arra, hogy az idegen self-részeket externalizálják, Ferenczire utalva: 'visszaadják a donornak'. A dezorganizált kötődési gyermeknek a későbbiekben olyan viselkedési startegriákat követhet, melyek révén az idegen részeket externalizálhatják, kontroll alatt tarthatják. Olyan speciális viselkedési mintákat figyeltek meg esetükben (Fonagy és mtsai, 2001), melyekkel megvalósulhat a szülő manipulálása, kontroll alatt tartása, illetve – a saját anyja „pszichiatervé”, „gondozójává” váló bölcs csecsemő mintájára – amelyek az életkoruk nem megfelelő gondoskodási viselkedésről tanúskodnak. Így nyer igazolást a pszichiaterv-bölcs csecsemő gondoskodó viselkedése.

Ugyanakkor, mivel a nem hitelesen tükröző és nem reflektív anyai viselkedés következtében ezeknek a gyermeknek belső állapotai kaotikusnak, jelentéstartalmúak és elérhetetlenek, ezek a gyermeknek folyamatosan és kétségbeesetten próbálják megtalálni és felfedezni önmagukat anyjuk tudatában. Fonagy szavaival: "a gyermek kétségbeesetten keresi anyjában saját tükrötörpét, amely azonban... illuzórikus, látszólagos és alig haladja meg az enyhe rezonancia szintjét" (Fonagy, 1998, 333.). Mégis, a gyermeket az önmaga keresésének vágya általánosan az anyja felé löki, a gyermek saját mentalizációs deficienciája, önmagára való reflektív hiánya az, ami az anyjához köti őt. Ferenczi metaforikus nyelvet alkalmazva: ez a 'szenvetés terrorsza'; Eredetben az anyja saját traumatizáltsága és mentalizációs deficienciái miatt a gyermek saját jeleit jelentéstartalmú, üres és törékeny. Ez a hiány és jelentéstartalmúság az, ami a gyermeket anyja örökös szolgálatjává teszi.

Elgondoláson szerint, az a folyamata, ami a bölcs csecsemőket "életük végéig" anyjuk "pszichiatervé" teszi, az hasonló ahhoz a folyamathoz, ami képlettel teszi a dezorganizált kötődést gyermekeket arra, hogy a tükröző tárgy – vagyis az anya – fizikai hiányát elviseljék.

Összefoglalóan: négy olyan összetevőt találtam, amelyek a 'bölcs csecsemők' életük végéig tartó "gondozójává" válásához alapvetően hozzájárulnak. Ezek az összetevők egy olyan speciális *szelvszerveződés*, *reprezentációs struktúra* és *jelentésszerveződés* létrejöttéhez járulnak hozzá, amelyek *hajlamosra* teszi ezeket a gyermekeket a 'pszichiaterv szerepre' és *fogékonyra* a szülői traumákhoz kapcsolódó fantáziák internalizálására.

Ezek az összetevők a következők:

1. A szülői szorongás-, és a gyermek saját regulálatlan affektusai miatt aktív kötődési rendszer.

2. A megmentő self-reprezentáció aktivizálódása.

3. Az idegen self-reprezentációk externalizálásának vágya.

4. A másodlagos reprezentációk hiányossága miatt a gyermek saját görcsös és kétségbeesett igyekezete, hogy önmagát – mint érző, gondolkodó és jelentéstartalmú lényt – felfedezze anyja tudatában. Véleményem szerint, ezek az összetevők együtt járulnak hozzá ahhoz, hogy a 'szenvetés terrorsza' olyan belső "terror" váljon, amely által immár a gyermek saját belső világa és igényei által kötődik az anyához egy ilyen speciális 'megmentő' kapcsolatban. Innenről kezdve a gyermek "pszichiatervé" válása nem csak az anyja tudatában történik, hanem a gyermek saját belső szükséglete. A gyermek ezen belső szükséglete egyrészt egy defenzív belső működés, másrészt identitásszerveződésének alapját képező központi self-reprezentáció. Ez az a self-reprezentáció, ami által kapcsolódni tud a külvilághoz, ez az a kép, amelyet felkínál magától, és az az a kép, amelyet a külvilág támogat. Így ezáltal nyert el létének jelentését és értelmét, ez az – eredetét tekintve hamisan rétkényszerűen és védekezésképpen elfogadott – identitáselem, az ami kijelölt helyét a világhoz.

A nyelvazonosság keretében való elemzés

"A támadóval szemben nem áll rendelkezésre semmiféle hatalmi eszköz, és nincs semmi lehetőség őt belátásra bírni, vagy más módon észhez téríteni. A támadó eljűszkése úgy, hogy azonosul vele, tükröt tart neki: ez vagy te" – írja Ferenczi. Véleményem szerint ez esetben sem "csupán" az agresszorral való azonosulástól van szó. Ha felfelé tekintünk, hogy a projektív identifikáció azon túl, hogy egy speciális kommunikációs és kapcsolódási mód, egyben 'ketítés', és 'kapcsolati' védekezés is – vagyis nem csak az védekezik általa aki csinálja, de az is aktívan csinálva van – ; akkor talán egy másik aspektusból még közelebb kerülünk annak a fenti oldalakon már elemzett kérdésnek a megoldásához, hogy bizonyos bántalmazott gyermekek hogyan válhatnak rendkívül érzékeny anyjuk belső állapotaira. Ez a megközelítés véleményem szerint az intergenerációs hatás egy új aspektusát is megvilágíthatja.

Gergely és Watson (1998) elemzik a devianás szülői tükrözés formáit. Kiemelik, hogy abban az esetben, ha a szülői tükrözés kongruens, de jelöletlen, akkor a gyermek nem fogja saját érzelmi állapotainak másodlagos reprezentációját felcípteni, saját belső állapotait nem saját magára, hanem a szülőre fogja vonatkoztatni. Gergely (1995) feltételezi, hogy ez a mechanizmus összefüggést a projektív identifikáció mint domináns védekezési mechanizmus kialakulásával (Gergely, 1995). Ez azt jelenti, hogy ezek a gyermekek projektív identifikációs védekezési móddal fognak élni, például érzelmileg tetelőd, intím helyzetekben. Későbbiekben szülővé válna, megértéshet, hogy saját

gyemekekkel való kapcsolatunkat is átszövik a projektív identifikációs mechanizmusok, a gyermekekre vetítenek egyrészt elfogadhatatlan belső állapotokat, illetve idegen – mert a saját selfszerveződési folyamataik során annak idején egy nem hitelesen tükröző másik személy által konstruálódott – reprezentációkat. A szülők így védekeznek és így kapcsolódnak. Véleményem szerint elképzelhető, hogy a projektív identifikációban kényszerűen térszervező másik fél, a gyermek, úgy védekezik, hogy alkalmazkodik ehhez a szülői stratégiához, mintegy 'eléje megy', észleli a jeleket, és magára veszi ezeket a tőle idegen belső állapotokat és vágyakat. Ezek a gyermekek érzékennyé válnak a szülő belső, intencionális állapotaira, a „szenvedés terrorja révén” így válva a szülő „pszichifetévé”.

II/5. A nyelvzavar hermeneutikai értelmezése

Ebben a fejezetben azt elemzem, hogy a korai anya-gyermek kapcsolat bizonyos vetületeinek értelmezésére mennyiben alkalmazható a hermeneutikai modell, illetve, hogy ennek a hermeneutikai modellnek a segítségével a Ferenczi-féle nyelvzavar koncepció milyen formában kerülhet értelmezésre.

Így, ebben a fejezetben a nyelvzavar-koncepció egy olyan értelmezésre helyezem a hangsúlyt, mely azt a fordítással, lefordíthatósággal, megoszthatósággal, illetve a közös, interszubjektív jelentések létrehozásával kapcsolja össze. Ebben keretben a nyelvzavar mint hermeneutikai probléma jelenik meg. Ezen hipotézis kifejtéséhez a bizonyos a „fordításhoz” köthető filozófiai felvetéseket is segítségül hívok.

Habár klasszikus értelemben a megértés a pszichoanalízisben és a hermeneutikában is alapvetően a nyelvhez kapcsolódik, a hermeneutika univerzalizálás igényének, valamint a *szöveg fogalom készítésedésének* köszönhetően, a dialógicitást hangsúlyozó hermeneutika véleményem szerint alkalmazható a korai kapcsolatok interszubjektív selfszerveződési folyamataira és preverbális nyelvére is.

Ennek fényében kockázatatom meg, hogy a korai anya-gyermek kapcsolat preverbális nyelvét a hermeneutika számára relevánsnak tartsam, ahol is a gyermek megnyilvánulásai, viselkedése mint *szöveg jelenik meg az anya, mint befogadó számára*.

A korai selfszerveződés interszubjektív folyamatai dinamikus, konstruktív folyamatként értelmezhetőek, amelyben mindkét fél az anya és a gyermek is folyamatos, kölcsönös megértő, értelmező és jelentéskonstruáló kapcsolatban állnak. Véleményem szerint, az anya, Winnicottot

parafrazálva, mint „*elég jó befogadó*” működik ebben a kapcsolatban, az ő – kölcsönösségen alapuló – „olvasása”, teremtő megértése révén kap jelentést, értelmet és létezősültséget a „szöveg”, vagyis ebben a keretben a gyermek maga. Ennek az értelemkonstruáló dialógikus interszubjektív folyamataknak során nem csak a gyermeki self alakul, hanem alakul a másik is, vagyis 'anya is születik'.

A korai selfszerveződési folyamatok a 'másikkal való együttlét' élményeinek reprezentációihoz kapcsolódnak. Ezeket a reprezentációkat Stern (1995) egy hermeneutikai és narratív modell mentén értelmezi és a jelentések konstruálásához kapcsolja. Elmélete szerint egy kapcsolati elem reprezentációja az együttlét emlékeinek és az együttlét értelmezésének alapján szerveződik. Az 'elég jó anyai' – 'elég jó befogadó' – magatartás esetén az értelemalkotás dialógikus interszubjektív jellege biztosítja azt, hogy a selfszerveződéshez kapcsolódó jelentések ne önkényesen legyenek adottak, vagyis ne a szülői önkény által egyoldalúan konstruálódjanak, hanem a kölcsönösség fényében a produktív recepció eredményeképpen szülessenek.

Ahogy a hermeneutikai kör mentén a befogadó a szövegből bizonyos elemek kihagyásával, feloldásával, nézőpontváltásokkal koherens egészet konstruál, úgy az anya mint befogadó a 'szerző', vagyis a gyermek 'szövegéből' konstruál jelentésteli egészet. Az értelmező saját léténélisége a befogadó, ebben a keretben az anya saját gyermekkor tapasztalatait, reprezentációját, speciális hártási módjait, jelentéskonstruáló stratégiáit jelenti. Annak a módja, ahogy az anya a gyermeki 'szöveget' megérti és értelmezi, saját reprezentációját és értelmezési mintáit alapján szerveződik.

Ferenczi nyelvzavar elmélete a hermeneutika modelljéül szolgáló 'fordítás' segítségével is értelmezhető. A fordíthatóság kérdése, a 'másik lefordíthatósága', a megértés, a saját és a másik találkozás a fordításban, mind olyan kérdések, melyek a nyelvészetben, az irodalomtudományban, és a különböző filozófiai hagyományokban egyaránt helyet kaptak. Ebben a keretben a nyelvzavar, a traumatizáló mozzanatait a *folyamatosan félreértő interpretáció*, melyben az anya, a befogadó félreértelmezi a szöveget, és eme félreértelmezés mentén kapcsolódik a gyermekhez, mint 'eredeti szöveghez'. Így az a 'fordítás', mely az anyai értelmezés révén az értelemtükrözési és regulációs folyamatokon keresztül létrejön, különbözőzik az eredeti forrástól. A nyelvzavar esetén ez az elkülönítődés nem egyszerűen a félreértést jelenti. A nyelvzavarnak hermeneutikai olvasatban nem a félreértés a megfellejtő. A nyelvzavarnak ebben a keretben nem a 'nem félreértés', hanem a 'beszélgetésben lenni' az ellentéte. A félreértés és tévedés minden megismerési és megértési folyamat veljárója: „az idegenség tapasztalata és a félreértés lehetősége egyetemes” (Gadamer, 1984, 285.).

Így egy olyan folyamattal állunk szemben, amely lacanianus elméleti keretben is értelmezhető. Ennek során az egymást követő interpretációk, miként az egymásra épülő jelölők sohasem érik el a valódi jelentetet. Ahogy a jelölők is csupán közelíteni próbálják a jelentetet, a fordítás is csak a végtelen közelítést célozhatja meg. A jelentések eme láncaiban az eredeti szöveg és a fordítás egymást kiegészítve állandóan definiálják egymást. A kölcsonös kiegészítés nem jelent teljes azonosságot. A fordítás feladata nem csupán a közlést, hanem Schlegelmacher szerint a különbözőség és az idegenség felmutatása is. A saját tartalom, a saját magával való azonosság az idegen által transzformálódik. A korai kapcsolatok szintjén ez a gondolat véleményem szerint mint *a kötődés által felkínált különbözőség* jelenik meg. A korai anya-gyermek kapcsolatot a kötődés, az azonosság és egyben a különbözőség forrása is. Ez a kapcsolat egy olyan folytonos dialógikus viszonyt jelöl, amely dialógus a saját és a másik különbözőségeiből táplálkozik. Anya és gyermek azáltal ismerik fel magukat, hogy felismerik a másiktól való különbözőségeiket és magukkal való azonosságukat. A 'saját' és az 'idegen' így egyaránt a kötődésből származik. Az azonosság és különbözőség, a magam és a másik felismerésének gyökere közös; a másikkal való találkozás. A gyermeki self 'önmagassága' az anyával való találkozás, a hozzá való kötődés és a tőle való különbözőség alapján formálódik. És csak akkor formálódhat mint saját élmény, ha az anya képes a saját 'önmagasságát' a gyermektől elkülönöztetni, sőt azt felkínálni a gyermek számára fejlődésének forrásul. Mentalizációs fejlődésnek keretben ez olyan mentalizáló anyai viselkedést jelöl, amely a gyermeket mint különálló belső állapotokkal, végyakkal, gondolatokkal, érzésekkel bírót ismeri fel. Az anyai reflektivitás szükséges ahhoz, hogy a gyermek felismerje önmagát, mint belső állapotokkal bíró önálló lényt, és azáltal ismerje fel magát is, mint tőle különálló, belső élményekkel bíró entitást.

Magunkat a megértési Gadamer szerint „ azt jelenti: másokkal szót érteni . . . ez anyyi, mint: a másikat megérteni . . . az egészet pedig így foglalkhatjuk össze: *beszélgetésben lenni*”(Gadamer, 1991,10.). A nyelvzavart ebben a keretben ennek hiányaként definiálom, vagyis; úgy, mint *nem beszélgetésben lenni*. A nyelvzavar traumája az, hogy a benne levők sem önmagukat, sem a másikat, *sem az azonosságot és sem a különbözőséget nem ismerik fel. Nem beszélgetésben, hanem jobbanmas felreállításban, felreállításban léteznek, ahol sem valódi azonosság, sem valódi különbözőség nem létezik.* Heidegger metafizikáját ennek mentán tovább bontva; nemcsak hogy külön tévednek el, de más értőben is⁸.

Az értékezés témájához kapcsolódó publikációs jegyzék

Folyóiratcikkek, könyvrészletek:

- Lénárd K.: Néhány gondolat a gyermektőlemaházról. In: Fejletésleletkani Öveksönyv, Szerk.: Bernath-Solymosi, Terta, Budapest, 1997. Pp.: 237-257.
- Lénárd K.: Trauma öröklődés a Holocaustot átélt szülők utáni generációkban. In: Illuminációk, Kiadó JFTE Pécs, 1998. Pp.: 103-110.
- Tenyi T., Abraham I., Trixler M., Lénárd K.: The Frégoil-Delusion and Sexual Behaviour: The Cognitive Neuropsychological Approach. *Psychiatria Danubina*, 11, 61-63, 1999.
- Tenyi T., Abraham I., Trixler M., Lénárd K.: Fregóil-tünet és szexuális magatartás - a kognitív neuropszichológia megközelítése. *Psychiatria Hungarica*, 14(3), 307-310, 1999.
- Herold R., Tenyi T., Lénárd K., Trixler M.: Mentalizáció és skizozofrenia. Tudatelméleti deficit remisszióban levő skizofrénekkel. *Pszihoterápia*, 9, 370-375, 2000.
- Simon M., Lénárd K., Tenyi T., Trixler M.: An Art-Therapy Group with Chronic Schizophrenic Out-Patients. *Dynamische Psychiatrie*, 33, Jahrgang 3-4, 282-298, 2000. IF: 0,226
- Tenyi T., Herold R., Lénárd K.: A találkozás pillanata. *Pszihoterápia*, 9, 117-123, 2000.
- Tenyi T., Herold R., Lénárd K., Trixler M.: Psychodynamic Psychiatry in the Light of Infant Research. The Flash and the Senses of the Self. *Dynamische Psychiatrie*, 33, Jahrgang 3-4, 224-244, 2000. IF: 0,226
- Lénárd K., Simon M., Tenyi T., Gáti Á., Trixler M.: The intersubjective aspects of psychiatric patients' mother - child drawings. In: *Developmental Aspects of Creativity*, Ed.: I. Jakab. Proceedings of the ASPe International Congress of Psychopathology of Expression 2000. Boston, MA. Published by: The American Society of Psychopathology of Expression. 253-263, 2001.
- Lénárd K., Tenyi T.: A kései Ferenczi írások és az interszubjektívitás-elméletek néhány vonatkozása. *Thalassa*, 2001/2-3. 155-169.
- Nagy A., Tenyi T., Herold R., Lénárd K., Wilhelm F., Trixler M.: Olanzapin és testesség. *Orvosi Hetilap*, 142(3), 137-138, 2001.
- Simon M., Lénárd K., Tenyi T., Trixler M.: Creativity, Affect, Form. In: *Developmental Aspects of Creativity*, Ed.: I. Jakab. Proceedings of the ASPe International Congress of Psychopathology of Expression 2000. Boston, MA. Published by: The American Society of Psychopathology of Expression. 243-253, 2001.
- Tenyi T., Gáti Á., Lénárd K., Trixler M.: Creation-Passion-Solitude. Aspects of la psychologie du Self La Revue Française de Psychiatrie et de Psychologie Médicale, Tome 5. No. 50. 24-26. 2001.
- Tenyi T., Herold R., Lénárd K., Trixler M.: Tudatelmélet és pszichopatológia. *Pediatra*, 10 (1), 5-6, 2001.
- Tenyi T., Lénárd K.: Alkotás - szarvedly - egyedüllét. Self-pszichológiai szempontok. *Pszihoterápia*, 10, 123-127, 2001.
- Tenyi T., Lénárd K., Simon M.: The poetry and work of Margarete Little. In: *Developmental Aspects of Creativity*, Ed.: I. Jakab. Proceedings of the International Congress of Psychopathology of Expression 2000. Boston, MA. Published by: The American Society of Psychopathology of Expression. 233-243, 2001.
- Herold R., Tenyi T., Lénárd K., Trixler M.: „Theory of mind” deficit in people with schizophrenia. *Psychological Medicine*, 32, 1125-1129, 2002. IF: 3,412

Lénárd K., Tényi T., Simon M.: A korai interszubjektív interakciók a projektív rajzvizsgálat tükrében. Az anya-gyermek rajzszex. In: Klinikai pszichológia modern irányzatai. Szerk.: Kallai János, Kézdi Balázs, Új Mandátum Kiadó, 2002. Pp:00-17. Megjelentés alatt, nyomdában.

Lénárd Kata, Tényi T.: Ferenczi's concept of trauma, connected with the 'katonapszichológus-soldiers can take it' concept. International Forum of Psychoanalysis. Accepted for publication, 2002.

Lénárd K., Simon M., Tényi T.: Psychotic patient's mother-child drawings. Review of Psychology. International Journal of Croatian Psychological Association. Accepted for publication, 2002.

Pohárnok M., Lénárd K.: A kötődésméltet hozzájárulása klasszikus pszichoanalitikus fogalmakhoz. Kapcsolati reprezentációk és védekező mechanizmusok. In: Konfliktus, hiány, trauma. A pszichoanalitikus elmélet és technika időszaki kérdései. Szerk.: Szerdahelyi Edit, Animula, Budapest, Pp.:74-81.

Összevett Impakti faktor: 3.864

Referált folyóiratban megjelent absztraktok:

Herold R., Tényi T., Lénárd K., Trötker M.: Mennaising deficit of people with schizophrenia after recovery. European Neuropsychopharmacology. Vol 10, Suppl. 3, S387, Pp.: 6010, 2000. IF: 2,348

Absztraktok, tudományos konferenciák:

Lénárd K.: A gyermekéletrajz vizsgálata a trizófórikonok, a szülők életirányítási nehezései és kötődési biztonság figyelembevételével. XIII. Pszichológiai Nagygyűlés, 1998, Pécs. *Abstracts*, p. 48.

Simon M., Lénárd K.: Szizofénia, affektus, forma. A művészterápia és a kifejezéspszichológia perspektívái. MPT, SIPE, POTE közös rendezvénye, 1998, Pécs.

Lénárd K.: Thoughts on Trauma. Alps-Adria Congress of Psychology, Pécs, 1999. *Abstracts*, p. 62.

Lénárd K., Simon M.: Psychotic Patient's Mother-Child Drawings. XXV. Internationales Symposium der Deutschen Akademie für Psychoanalyse, Berlin, 1999. *Abstracts*, p. 70.

Lénárd K., Tényi T.: A kései Ferenczi frások implicit cseccsenésképe. Magyar Pszichiátriai Társaság VII. Vándorgyűlése, Debrecen, 1999. *Abstracts*, p. 155.

Lénárd K., Simon M., Tényi T., Abraham I.: Mother-Child Drawings with Schizophrenic Patients. VI. European Congress of Psychology, Róma, 1999. *Abstracts*, p. 257-257.

Simon M., Lénárd K.: Schizophrenia and Art Therapy. XXV. Internationales Symposium der Deutschen Akademie für Psychoanalyse, Berlin, 1999. *Abstracts*, p. 111.

Lénárd K.: Az anya-gyermek kapcsolati képi megjelenítése pszichotikus páciensek rajzaiban. Pszichológus professzorok és tanítványaik klubja konferencia. Veszprém, 2000.

Lénárd K., Simon M., Tényi T.: Anya-gyermek dinamikus rajzvizsgálat pszichotikus betegekkel. Magyar Pszichiátriai Társaság VIII. Vándorgyűlése, Győr, 2000. *Abstracts*, p. 167.

Lénárd K., Simon M., Tényi T., Gáti A.: The intersubjective aspects of psychiatric patients mother - child drawings. International Congress of American Society of Psychopathology of Expression, 2000. Boston. *Abstracts*, p. 26.

Lénárd K., Simon M., Tényi T., Trötker M.: Szizofén betegek anyja - gyermek rajzai. XIV. Pszichológiai Nagygyűlés. 2000. Budapest. *Abstracts*, p. 295.

Simon M., Lénárd K.: Képzőművészet - terápia workshop. III. Pécsi Pszichológus Napok. 2000. Pécs. *Abstracts*, p. 22.

Simon M., Lénárd K., Tényi T., Trötker M.: Creativity, affect, form. International Congress of American Society of Psychopathology of Expression, 2000. Boston. *Abstracts*, p. 37.

Tényi T., Lénárd K.: The Theory of Psychoanalytic Therapy in the Light of Recent Infant Research. The Flash and the Moment of Meetings. Alps-Adria Congress of Psychology, Pécs, 2000. *Abstracts*, p. 107.

Tényi T., Lénárd K., Simon M.: The poetry and work of Marguerite Lurie. International Congress of American Society of Psychopathology of Expression, 2000. Boston. *Abstracts*, p. 38.

Lénárd K.: A kötődésméltet aktuális kérdései és pszichoterápiás jelentősége. Pannónia Pszichiátriai Társaság XIII. Vándorgyűlése. 2001, december. *Felkelti, plenárius előadás*.

Lénárd K.: Ferenczi trauma-koncepciója és annak jelentősége a későbbi interszubjektív-elméletnek szempontjából. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 8. Őszi Konferenciája, A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület és a Pécsi Tudományegyetem Doktori Iskola Elméleti Pszichoanalízis Programjának *Trauma, self és narratívum* c. keretkötet-beszélgetésének keretében elhangzott előadás. 2001, október, Budapest.

Lénárd K., Tényi T.: Interszubjektív Ferenczi írásban. A létegyógyászat viláos világa c. konferencia. Debrecen, 2001.

Lénárd K., Tényi T.: The view of infant is implicitly present in Ferenczi's late writings. The Fifth International Conference of the Sándor Ferenczi Society, Budapest, 2001. *Abstracts*, p. 43.

Lénárd K., Tényi T., Trötker M.: A kései Ferenczi frások és az interszubjektív elmélet. Magyar Pszichiátriai Társaság IX. Vándorgyűlése, Miskolc, 2001. *Abstracts*, p. 164.

Pohárnok M., Lénárd K.: A kötődésméltet hozzájárulása klasszikus pszichoanalitikus fogalmakhoz. Kapcsolati reprezentációk és védekező mechanizmusok. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 8. Őszi konferenciája, workshop: A Faliúti utcai Gyermekpszichoterápiás Rendelő tudományos előadása. 2001, október, Budapest.

Lénárd K.: A destruktív konstruktív aspektusai. Magyar Pszichiátriai Társaság V. Nemzeti Kongresszusa, 2002, március, Budapest. *Abstracts*, p. 168.

Lénárd K.: A Ferenczi által kidolgozott 'nyelvtanar'-konceptió további lehetséges értelmezései a kurrens interszubjektív fejlődésméltet tükrében. A Magyar Pszichológiai Társaság XV. Nagygyűlése, 2002. Május, Szeged. *Abstracts*, p. 115.

Lénárd Kata: Nyelvtanar és hermeneutika. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 9. Őszi konferenciája, 2002, október, Budapest. *Abstracts*, p. 29.

Keretkötet-beszélgetés: A nőiség labirintusai - szülés, anyaság, öröklet. Rendezte a SOTERIA Alapítvány, 1999, Mertyn Színház, Budapest.